TOPLUM ve DEMOKRASİ
Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
ISSN: 1307-4687
yıl.9 sayı.19-20 ocak-aralık 2015

4 SEÇİM 1 TÜRKİYE

SAYI EDİTÖRLERİ
Yrd. Doç. Dr. Hakan M. KİRİŞ
Prof. Dr. Hüseyin GÜL

YAZARLAR

• Hakan Mehmet KİRİŞ & Hüseyin GÜL • Tanju TOSUN & Gülgün Erdoğan TOSUN
• Hakan M. KİRİŞ • Songül SALLAN GÜL & Yonca ALTINDAL
• Evren HASPOLAT • Nigar DEĞİRMENCİ & Büşra KAYA
• İhsan KAMALAK, Hüseyin GÜL & Songül SALLAN GÜL
• Bülent ÖZGÜL • Ferihan POLAT • Esra VONA KURT
• Hüseyin GÜL, Niran CANSEVER & Mustafa TURHAN • Onur SUNGUR

19-20

TOPLUM ve DEMOKRASİ

6 Aylık, Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl 9, Sayı 19-20, Ocak-Aralık, 2015

ISSN: 1307-4687

4 SEÇİM 1 TÜRKİYE

Sayı Editörleri

Yrd. Doç. Dr. Hakan Mehmet Kiriş

Prof. Dr. Hüseyin Gül

Süleyman Demirel Üniversitesi

Dergi Sahibi

Ali Kamalak

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ali Kamalak

Tlf. (Phone): +90 542 524 49 36

E-mail: toplumvedemokrasi@gmail.com

Editör

Doç. Dr. İhsan Kamalak

Adres: Mersin Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Mersin

Tlf. (Phone): (324) 361 00 01/5368

E-mail: ihsanmersin33@gmail.com

URL: www.toplumvedemokrasi.org

Editör Yardımcısı

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Arap

Adres: Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir

GSM: +90 505 673 11 69

E-mail: ibrahim.arap@deu.edu.tr

İletişim

Doç. Dr. İhsan Kamalak

Adres: Mersin Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Çiftlikköy Merkez Kampusu, Mezitli, Mersin

Tlf. (Phone): (324) 361 00 01/5368

GSM: +90 534 307 14 20

E-mail: toplumvedemokrasi@gmail.com

URL: www.toplumvedemokrasi.org

Abonelik: Tek dergi fiyatı 15 TL'dir. Üç sayı içeren yıllık bireysel abone ücreti 40 TL'dir. Yurtdışı için dergi fiyatı 15 € ve yıllık abonelik fiyatı da 40 €'dur. Kurumsal abonelik ücreti ise yıllık 100 TL'dir.

Havale: Akbank, Mersin Üniversitesi Şubesi (Şube kodu: 956); Hesap No: 4556; Hesap Sahibi: Ali Kamalak

Yayın Türü: Yaygın süreli yayın

Dergi Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Murat Çeliker

Dergi Web Tasarımı:

Dizgi: Öğr. Gör. Harun Çakır

Bu sayı Aralık 2015'te basılmıştır.

Yayın Kurulu: Mehmet Albayrak (SDÜ), **Ayşe Alican (Kırklareli Üni.-Sosyoloji),** Murat Altun (Uni. of Minnesota), **İbrahim Arap (DEÜ-İİBF),** Mustafa Kemal Bayırbağ (ODTÜ-İİBF), **S. Ulaş Bayraktar (Mersin Üni.-İİBF),** Ruhi Demiray (ODTÜ-İİBF), **H. Haluk Erdem (Ankara Üni.-Eğitim Bilimleri Fak.),** Ayşe Dercioğulları Ergun (MAKÜ-SYO), **Cem Ergun (MAEU-FEF),** Aykan Erdemir (ODTÜ-Sosyoloji), **Hüseyin Gül (SDÜ-İİBF),** Özlem Gölgelioğlu (ODTÜ-İİBF), **Mahmut Güler (Trakya Üni.-İİBF),** Atilla Güney (Mersin Üni.-İİBF), **H. Eylem Kaya (SDÜ-FEF),** Hakan M. Kiriş (SDÜ-İİBF), **Yasemin Sarıkaya Levent (Mersin Üni.-Mimarlık Fak.),** Çağlar Özbek (Muğla Üni.-FEF), **Zülfikar Özdoğan (ODTÜ),** Umut Rıza Özkan (ODTÜ-İİBF), **İbrahim Sarıtaş (Gazi Üni.-İİBF),** Ümit Sönmez (London School of Econ.)**, Hasan Engin Şener (Yıldırım Beyazıt Üni.),** Merih Taşkaya (Akdeniz Üni.-İletişim Fak.), **Hamdi Turşucu (Gazi Üni.-İİBF),** Koray Tütüncü (AİB-İİBF), **Ümit Yazmacı (CRPS-Panthéon Sorborne), Bediz Yılmaz (Mersin Üni.-İİBF),** Cevdet Yılmaz (SDÜ-FEF), **Levent Yılmaz (DEÜ-İİBF)**

Danışma Kurulu: Prof. Dr. Muhittin Acar (Hacettepe Üni.-İİBF), **Prof. Dr. Şinasi Aksoy (ODTÜ-İİBF),** Prof. Dr. Adalet Alada (İ.Ü.-SBF), **Doç. Dr. Metin Altıok (Mersin Üni. İİBF),** Prof. Dr. Ayşe Güneş Ayata (ODTÜ-İİBF), **Prof. Noorjahan Begum (Haydarabat Üni., Hindistan),** Aydın Cıngı (SODEV Başkanı), **Doç. Dr. Koray Çalışkan (Boğaziçi Üni.-İİBF),** Prof. Dr. Oya Çitçi (TODAİE), **Doç. Dr. Cem Deveci (ODTÜ-İİBF),** Prof. Dr. Murat Ali Dulupçu (SDÜ-İİBF), **Prof. Dr. Hayriye Erbaş (Ankara Üni. DTCF),** Prof. Dr. Ercan Eyüboğlu (Galatasaray Üni.), **Prof. Dr. Atilla Göktürk (DEÜ-İİBF),** Prof. Dr. Korel Göymen (Sabancı Üni.), **Prof. Dr. Songül Sallan Gül (SDÜ-FEF),** Prof. Dr. Birgül Ayman Güler (AÜ-SBF), **Prof. Dr. Firdevs Gümüşoğlu (MSGSÜ-FEF),** Prof. Dr. Muharrem Güneş (Mustafa Kemal Üni), **Prof. Dr. Nazife Güngör (Gazi-İletişim Fak.),** Prof. Dr. Hasan B. Kahraman (Sabancı Üni.), **Ercan Karakaş (Eski Kültür Bakanı-SODEV Onursal Başkanı),** Prof. Dr. Raşit Kaya (ODTÜ-İİBF), **Prof. Dr. Fuat Keyman (Sabancı Üni.),** Prof. Dr. Kemal Kocabaş (DEÜ-FEF), **Prof. Dr. Aziz Konukman (Gazi Üni.-İİBF), Prof. Dr. Meryem Koray (YTÜ), Prof. Dr. Oğuz Makal (Beykent Üni.),** Dr. Philippe Marliere (University College-London), **Doç. Dr. Mehmet Okyayuz (ODTÜ-İİBF),** Yrd. Doç. Dr. Engin Önen (Ege Üni.-FEF), **Prof. Dr. Levin Özgen (AİB-İİBF),** Doç. Dr. Metin Özuğurlu (AÜ-SBF), **Prof. Dr. Yeşim Ediz Şahin (DEÜ-İİBF),** Prof. Dr. Burhan Şenatalar (Bilgi Üni.), **Doç. Dr. Mihriban Şengül (Malatya Üni.-İİBF),** Prof. Dr. Muammer Tuna (Muğla Üni.-FEF), **Erol Tuncer (Eski Milletvekili, SDD Başkanı),** Prof. Dr. Utku Utkulu (DEÜ-İİBF), **Doç. Dr. Yılmaz Üstüner (KKTC-Lefke Üni.),** Prof. Allan Williams (London Metropolitan Üni.), **Doç. Dr. Onur Yıldırım (ODTÜ-İİBF),** Doç. Dr. Hüseyin M. Yüceol (Mersin Üni-İİBF)

İçindekiler

Yazarlar	Çalışmalar	Sayfa
Hakan Mehmet Kiriş & Hüseyin Gül	Sunuş: 4 Seçim 1 Türkiye	v
Tanju Tosun & Gülgün Erdoğan Tosun	Kazananı ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri	1
Hakan Mehmet Kiriş	Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi	25
Songül Sallan Gül & Yonca Altındal	Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek	51
Evren Haspolat	'Kadın, Anne, Yurttaş' Ana Akım Siyasal Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kadın Algısı (1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği)	73
Nigar Değirmenci & Büşra Kaya	2014 Başkanlık Seçim Sürecinde Gençlerde Siyasal Güven Ve Sinizm: Genç Diyojenlerden Genç Vatandaşa	109
İhsan Kamalak & Hüseyin Gül & Songül Sallan Gül	Demokrasi, Siyasal Rejim ve Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi	127
Bülent Özgül	Türkiye Nasıl Bir Siyasi Liderlik İstiyor?	149
Ferihan Polat	Apolitik Eylemcilerin Politik Eylemi: Gezi Parkı Direnişi	177
Esra Vona Kurt	Medya ve Kutuplaşma: Kutuplaşmanın Medyaya Yansımalarının, 'Gezi Parkı Eylemleri' Üzerinden Değerlendirilmesi	193
Hüseyin Gül & Niran Cansever & Mustafa Turhan	2011 Genel Ve 2014 Yerel Seçimlerinde Isparta'da Seçmen Davranışı Analizi	225
Onur Sungur	2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma Ve Dış Ticarette Gelişmeler	243

2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarette Gelişmeler

Onur Sungur

Yrd. Doç. Dr.
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
E-posta: onursungur@mehmetakif.edu.tr

Özet: Türkiye Ekonomisi, Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süre içerisinde pek çok *ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmış ve belli başlı ekonomik sorunlarla mücadele içerisinde olmuştur. 2000'li yılların başında ardı ardına yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Türkiye ekonomisinde büyük etkiler oluşturmuş ve bir anlamda yeni karar ve önlemlerin alınmasına neden olmuştur. 2001 krizinin ardından alınan yeni önlemler ve 2002 yılından itibaren ortaya çıkan siyasi istikrar ile birlikte Türkiye ekonomisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2000 sonrası dönemde Türkiye Ekonomisinin son 15 yılına ışık tutulmasıdır. Bu amaçla; 2000-2014 yıllarına ait verilerden yararlanılarak milli gelir, büyüme, kişi başı milli gelir, istihdam, işsizlik, enflasyon, borçlanma ve dış ticaret başlıkları altında temel makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler analiz edilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye ekonomisi, büyüme, işsizlik, dış borç, dış ticaret*

Turkish Economy after 2000: Developments in Growth, Inflation, Unemployment, Debt and Foreign Trade

Abstract*: Turkish Economy has encountered several economic crises and struggled with certain economic problems from the proclamation of Republic up until today. In the beginning of 2000s, two economic crises on November 2000 and February 2001 have caused deep impacts on Turkish Economy and led to make new decisions and take precautions. With the new precautions after February 2001 economic crisis and political stability after 2002, significant progresses were made in Turkish Economy. The purpose of this study is to enlighten the 15-year-period of Turkish Economy after 2000. In this respect, the progress on basic macroeconomic indicators based on the data of 2000-2014 were analyzed under the following topics; gross domestic product, growth, per capita income, employment-unemployment, inflation, public debt and foreign trade.*

Keywords: *Turkish economy, growth, unemployment, foreign debt, foreign trade.*

Sungur, O., 2015, "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarette Gelişmeler", *Toplum ve Demokrasi,* 9 (19-20), Ocak-Aralık, s.243-269

Giriş

Türkiye Ekonomisi, Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süre içerisinde pek çok ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmış ve belli başlı ekonomik sorunlarla mücadele içerisinde olmuştur. Türkiye Ekonomisi, 1960'lı, 1970'li, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca çok ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu yıllar, yüksek enflasyon, yüksek işsizlik, yüksek dış borç, yüksek faiz dönemleri olarak geçmiştir. 1958 yılında uygulamaya koyulan "İstikrar Programı"(Alkınoğlu, 1999; Siverekli Demircan & Ener, 2004; Kanca, 2012; Karagöl & Bingöl, 2013), 1977 yılında patlak veren borç krizi ve sonrasında ülkenin "70 cente muhtaç olması", 1980 yılında uygulamaya koyulan "24 Ocak Kararları"(Öztürk vd., 2008; Karabıyık & Uçar, 2010, Apaydın & Açıkalın, 2015) 1994 yılının Nisan ayında uygulamaya koyulan "5 Nisan Kararları" (Oktay, 1994; Köse, 2002), bu dönemlerde yaşanan ekonomik krizlere çare olarak uygulamaya koyulmuştur. Ancak alınan önlemlere rağmen, Türkiye Ekonomisi yaklaşık her 10 yılda bir ciddi bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.

2000'li yılların başında ardı ardına yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Türkiye ekonomisinde büyük etkiler oluşturmuş ve bir anlamda yeni karar ve önlemlerin alınmasına neden olmuştur. İlk olarak; Kasım ayının başlarında bankacılık kesimine yönelik yeni düzenlemelerin hız kazanmaya başlaması, bankaları, açık pozisyonlarını kapatma konusunda hızlı ve ani kararlar alma içerisine sokmuş ve Kasım ayının son on gününde bir likidite krizi ortaya çıkmıştır (Turan, 2011: 69-70). Bu anlamda, Kasım-2000 krizinin bir "likidite krizi" olarak tanımlanması mümkündür (Kahraman Akdoğu, 2012: 198). Likidite sıkıntısı yaşayan bankaların açık pozisyonlarını hazine kağıtları ile fonlamaları bankalara büyük kayıplar yaşatmış ve faizleri tırmandırmıştır. Mali kesimle yaşanan bu sıkıntının reel kesime yansımasıyla birlikte kriz daha da derinleşmiştir (Eğilmez & Kumcu, 2004: 386-387'den aktaran Turan, 2011: 69-70). 22 Kasım 2000 tarihinde başlayan (Karaçor, 2006: 388) krizi takiben, 2 hafta içerisinde Merkez Bankası'ndan 5,5 milyar dolar döviz rezervi çıkışı yaşanmış, Bankalararası Para Piyasası'nda gecelik borçlanma faizleri %210seviyesine yükselmiştir (Uygur, 2001: 6).

Kasım ayında yaşanan kriz, TCMB'nin müdahalelerinin de yetersiz kalması sonucuyla Aralık ayında daha da derinleşerek 1 Aralık 2000 tarihinde gecelik repo faizleri %1700'e yükselmiş ve İMKB'nın %26 düşmesine yol açmıştır (Turan, 2005: 5-6). Kriz sonrasında 18 Aralık 2000'de programın temel araçlarında değişiklik yapılmaksızın yapısal önlemlerin bir takvime bağlanması ve değişen hedefleri içine alan ayrıntılı bir ek niyet mektubu IMF'ye verilmiştir (Turan, 2011: 71).

Krizin daha da kötüye gitmesini önleme amacıyla alınan tedbirler ve geçici destekler de programın sürdürülebilirliğini sağlamaya yetmemiş ve 2001 yılı Şubat ayında yeni bir kriz patlak vermiştir. 2001 yılına girildiğinde; yapılan ilk ihalede Hazine, Kasım-2000 krizinden kaynaklanan faiz artışlarının bir sonucu olarak, yılsonu enflasyon oranının çok üzerinde %67 faiz ile

borçlanma yapmış, ayrıca daralan iç talebe bağlı olarak Ocak ayı Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) %28,3 olarak gerçekleşmiştir (Turan, 2011: 72). Şimşek (2007: 57), Şubat 2001 krizi ile ilgili olarak krizin ortaya çıkacağını gösteren yapısal koşulların ve göstergelerin krizden çok daha önce kendini açıkça belli ettiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda; yeterli döviz fazlasına sahip olmayan bankacılık sistemi ve faiz-kur çıkmazının yol açtığı yapay sermaye girişleri ile ayakta durmaya çalışan sistem, piyasalardaki artan güvensizlik neticesinde yeni bir krize zemin hazırlamıştır. Genel olarak; Şubat 2001 krizinin temel nedenleri; (1) döviz talebi fazlalığı nedeniyle kurlardaki aşırı hareketlilik, (2) finansal krizlerin reel ekonomide yarattığı etkiler, (3) faiz dışı fazlanın çok yüksek belirlenmesinin yarattığı daralma, (4) dış borç stokundaki artış, (5) ödemeler bilançosu açığının çok yüksek olması ve (6) siyasi belirsizlik ortamı olarak sıralanabilir.

Krizin başlamasına yol açan asıl gelişme ise, 19 Şubat 2001 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yaşananlar olmuştur. MGK toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan gerginlik ve toplantıda "Anayasa kitapçığının fırlatılması", kamuoyuna devlet krizi olarak açıklanmış ve mali piyasalar bir anda sarsılmıştır. Spekülatif atak sonucunda yoğun bir döviz talebi yaşanmış ve 19 Şubat 2001 tarihinde 7,6 milyar dolarlık döviz talebi gerçekleşmiştir. TCMB bu talebin yalnızca 1,2 milyar dolarlık kısmını karşılayabilmiştir (Karacan, 2014: 770). Yabancı yatırımcılarında piyasadan çıkışı ve bankaların ve tasarruf sahiplerinin döviz alımına yönelmesi, faizlerin %1000'lere yükselmesi, TCMB'nın net iç varlık hedefinden ödün vermemesi, 20-21-22 Şubat tarihlerinde krizin daha derinleşmesine yol açmıştır. 23 Şubat 2001 tarihinde TCMB rezervleri 5,3 milyar dolar azalmış (27,9 milyar dolardan 22,6 milyar dolara), Bankalararası Para Piyasası'nda gecelik repo faizleri %7500'lere, Hazine borçlanma faizleri ise %144'lere yükselmiştir. Kasım-2000 krizinde ortaya çıkan faiz riski, Şubat-200 krizinde faiz + kur riskine dönüşmüş, özellikle bankacılık sektöründe çok ciddi boyutta bir sarsında ve krizi beraberinde getirmiştir (Turan, 2011: 72).Kasım-2000 ve Şubat-2001 krizlerinin bankacılık sektöründe yarattığı zarar toplamda 25 milyar dolara yaklaşmıştır.

2001 yılında yaşanan ekonomik krizin neticesinde de, diğer krizlerde olduğu gibi, IMF ve Dünya Bankası desteği ile "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında yeni bir yapısal reform programı uygulamaya koyulmuştur. 2001 krizini takiben uygulamaya koyulan ve 14-15 Nisan 2001 tarihlerinde iki aşamalı olarak kamuoyuna duyurulan (Züngün, 2008: 236) GEGP ve daha sonra IMF ile birlikte düzenlenen program çerçevesinde uygulanan sıkı para ve maliye politikaları, 2001 sonrası dönemde makroekonomik politikaların genel çerçevesini oluşturmuştur (Taban, 2011: 4). Uygulanan program, büyüme, enflasyon ve faiz oranları açısından olumlu, ancak cari açık ve istihdam göstergeleri açısından ise olumsuz sayılabilecek gelişmeler yaratmıştır (Karabulut & Danışoğlu, 2006: 48'den aktaran Kuşat, 2015: 33). Programın temel hedefleri; enflasyonun ortadan kaldırılması, sürdürülemez duruma gelen kamu iç borç dinamiğinin kırılması ve büyüme

önündeki yapısal problemlerin ortadan kaldırılması olarak hedeflenmiştir (Ay vd., 2007: 605; Kol & Karaçor, 2012: 381). Programın unsurları, hedefleri, uygulama araçları ve sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

PROGRAMIN UNSURLARI	PROGRAMIN HEDEFLERİ	PROGRAMIN UYGULAMA ARAÇLARI	PROGRAMIN SONUÇLARI
Yapısal Yenilemeler	TCMB'nın özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	TCMB Kanunu,doğal tekellere ve ağ endüstrilerineyönelik düzenleyici kurum yasaları	Telekomünikasyon, Tütün, Şeker ÜstKurullarının oluşturulması
Bankacılık Sistemi Reformları	Sağlam bankacılık sistemi rasyolarının oluşturulması	Bankacılık kanunu	BDDK'nın kurulması,TMSF'ye işlerlik kazandırılması
Faiz ve Kambiyo Politikaları	Yatırımcılar için orta vadeli perspektif sağlanması	Kur sistemleri	Dalgalı kur sistemine geçilmesi,yönetimli dalgalanma,örtülü kur çıpasının uygulanması
Ekonomik Büyüme Stratejileri	Sıkı maliye politikası, anti-enflasyonist yaklaşım,istikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek Oranlı Faiz Dışı Fazla,Cari Açık/Milli Gelir Oranın kontrolü ve finansmanı	Düşük kur politikasıyla oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansıması

Kaynak: Taşar, 2010: 82; Kaya, 2013: 28.

2000'li yılların başlarında yaşanan söz konusu gelişmelere ilişkin olarak yapılan genel değerlendirmenin ardından, bu çalışmanın amacı, 2000 sonrası dönemde Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelere ve Türkiye Ekonomisinin son 15 yılına ışık tutulmasıdır. Bu amaçla; 2000 sonrası dönemde son 15 yıllık verilerden yararlanılarak milli gelir, büyüme, kişi başı milli gelir, istihdam, işsizlik, enflasyon, borçlanma ve dış ticaret başlıkları altında temel makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler analiz edilmektedir. Buna ilaveten, makroekonomik performans olarak ele alınabilecek başka göstergeler de bulunmakla birlikte, çalışmanın sayfa sınırlarını aşacağı gerekçesiyle diğer göstergelere ayrıntılı olarak değinilmemiş, çalışma sadece bahsedilen makroekonomik göstergelerin analizi ile sınırlı tutulmuştur.

Milli Gelir – Ekonomik Büyüme

Türkiye'de 2000 yılı itibariyle bakıldığında; cari fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) yaklaşık olarak 167 milyar TL seviyesinde iken, 2014 yıl sonu itibariyle 1,7 trilyon TL seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde sabit fiyatlarla GSYİH 2000 yılında 72 milyar TL seviyesinden, 2014 yılında 126 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu dönemde sabit fiyatlarla GSYİH açısından 15 yıllık dönemde %75 seviyesinde bir artış yaşandığı görülmektedir. Sabit fiyatlarla GSYİH'nın 2001 ve 2009 yıllarında yaşanan krizler dolayısıyla düştüğü de görülmektedir. Dolar cinsinden bakıldığında; 2000 yılında GSYİH 265 milyar dolar seviyesinde iken, 2013 yılında 823 milyar dolara kadar yükselmiş, ancak 2014 yılında 800 milyar dolara gerilemiştir. Ancak, dolar kurundaki dalgalanmaların ve Türkiye'de doların aşırı değerli olduğu göz önüne alındığında, bu hesaplamanın yanıltıcı olduğu da bir gerçektir. Bu kapsamda, ülke paralarının gerçek satın alma gücü paritesine (SGP) göre hesaplanmış değerlerine bakıldığında, 2000 yılında SGP'ne göre hesaplanan GSYİH'nın yaklaşık 590 milyar dolar seviyesinde iken, 2014 yılında bunun 1,45 trilyon dolara ulaştığı görülmektedir.

Tablo 2. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

	Cari Fiyatlarla Milyar TL	Sabit Fiyatlarla Milyar TL	Cari Fiyatlarla Milyar Dolar	Satın Alma Gücü Paritesi Milyar Dolar
2000	166,658	72,436	265,384	589,614
2001	240,224	68,309	196,736	561,408
2002	350,476	72,519	230,494	572,094
2003	454,780	76,338	304,901	588,911
2004	559,033	83,485	390,387	688,602
2005	648,931	90,499	481,497	781,243
2006	758,390	96,738	526,429	895,527
2007	843,178	101,254	648,754	975,733
2008	950,534	101,921	742,094	1.067,944
2009	952,558	97,003	616,703	1.044,391
2010	1.098,799	105,885	731,608	1.168,150
2011	1.297,713	115,174	773,980	1.308,343
2012	1.416,798	117,625	786,283	1.348,311
2013	1.567,289	122,556	823,044	1.409,345
2014	1.747,362	126,127	800,107	1.457,863

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar

Sektörel dönüşüm açısından; 15 yıllık dönemde tarım sektörünün cari fiyatlarla milli gelirdeki payı %10'dan %7'ye düşerken, sanayi sektörünün payın %28 seviyesinden %24'e düşmüştür. Hizmet sektörünün milli gelirdeki payı ise 2000 yılında %55,6 seviyesinde iken, 2014 yılı itibariyle %57,7 seviyesine yükselmiştir. Sabit fiyatlarla hesaplanan milli gelire bakıldığında; tarım sektörünün payı 2000 yılında %12,2 seviyesinden, 2007 yılında %10 seviyesinin altına düşmüş ve 2014 yılı itibariyle %8,8 paya gerilemiştir. Bu dönemde sanayinin milli gelirdeki payı 2000 yılında %31,9 seviyesinde iken 2014 yılında %32,9 seviyesine yükselmiştir. Bu da reel üretim anlamında sanayi sektörünün üretiminin ve milli gelirdeki payının arttığını göstermektedir. Hizmet sektörünün payı ise 2000 yılında %53 seviyesinde iken 2014 yılında %59,1'e yükselmiştir.

Ekonomik büyüme açısından, dalgalı ve istikrarsız bir büyüme görülmektedir. 2000 yılından yaşanan %6,8 büyümenin ardından 2001 yılında yaşanan krizin sonucu olarak Türkiye Ekonomisi %5,7 daralma yaşamıştır. Krizi takip eden 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %6,2 ve %5,3 ekonomik büyüme yaşanmıştır. 2004 ve 2005 yıllarında Türkiye ekonomisi %8-9'ları aşan bir büyüme performansı sergilemiş, ancak izleyen 3 yıl içerisinde ekonomik büyüme performansı giderek yavaşlamıştır. Nitekim, 2009 yılında da küresel krizin bir neticesi olarak %4,8 ekonomik küçülme yaşanmıştır. 2010 ve 2011 yılları kriz sonrası toparlanma dönemi olarak yine %9'u aşan ekonomik büyüme yılları olmuştur. Ancak göze çarpan önemli bir husus, özellikle son 3 yılda ekonomik büyümenin ciddi bir şekilde yavaşlamış olmasıdır. 2012 yılında %2,1 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2013 yılında %4,2, 2014 yılında da %2,9 büyüme gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin 1923-2013 yılları arasındaki ortalama yıllık büyüme hızının %4,6 düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, özellikle son 3 yıllık büyüme performansının, trend ve potansiyel büyüme hızının altında kaldığı görülmektedir. Hükümet dönemleri itibarıyla bakıldığında; 2003-2007 yılları arasında yıllık ortalama %7,5 büyüme, 2007-2011 yılları arasında (2009 krizinin de etkisiyle) yıllık ortalama %2,4 büyüme, 2011-2014 yılları arasında da yıllık ortalama %4,5 büyüme gerçekleştirilmiştir. 2009 krizi öncesi yıllık ortalama %5,9 ekonomik büyüme sergilenirken, kriz sonrası dönemde %5,4 ekonomik büyüme sağlanmıştır. Bu açıdan, Türkiye ekonomisinin, kriz öncesi büyüme performansının bir miktar altında kaldığı, ancak yine de ortalama %5'i aşan bir büyüme sergilediği görülmektedir. Genel olarak 2000-2014 arası dönemde ise; 2000 yılı sonrası dönemde ortalama büyüme yıllık %4,3 olarak, 2002 sonrası dönemde ise yıllık ortalama %4,9 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1. Ekonomik Büyüme (Yüzde)

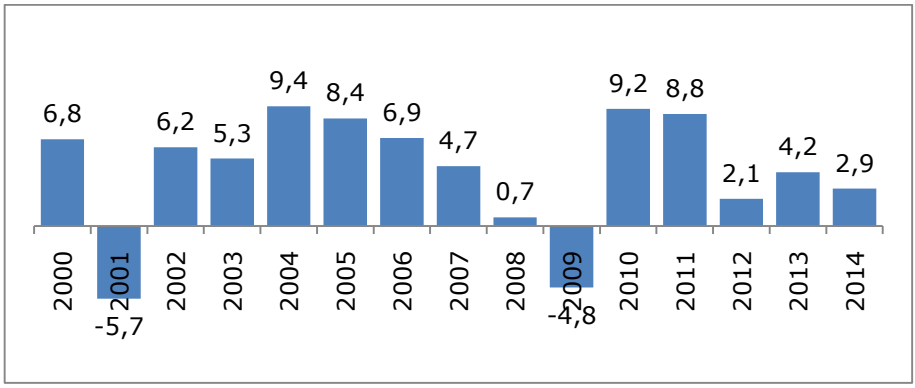

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar'dan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2010 yılında yaşanan %9,2 ve 2011 yılında yaşanan %8,8'lik yüksek büyüme hızlarının ardından, iç ve dış talebin dengelenmesine yönelik olarak alınan tedbirlerin sonucunda 2012 yılında büyüme hızı yavaşlamıştır. 2012 yılında ihracattaki yüksek artışa rağmen özel tüketim ve yatırımlarda tahmin edilenden daha fazla bir daralma yaşanması nedeniyle 2012 yılı büyüme %3,2 olarak tahmin edilmesine rağmen %2,1 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında yavaşlayan büyüme hızı 2013 yılında iç talep artışından kaynaklanan bir ivme ile %4,1 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılı Orta Vadeli Program (OVP)'da %4 olarak tahmin edilen ancak 2015 yılı OVP'da %3,3 olarak revize edilen ekonomik büyüme hızı ise %2,9 olarak gerçekleşmiştir.

2000-2014 yılları arasında, mili gelirde yaşanan gelişmelere paralel olarak, kişi başı milli gelirde (KBMG) de artışlar yaşanmıştır. 2000 yılı itibariyle cari fiyatlarla 4.129 dolar seviyesinde olan KBMG, 2014 yılsonu itibarıyla 10.404 dolara ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında; 2000-2014 yılları arasında KBMG'de dolar cinsinden %152 artış yaşandığı görülmektedir. Satın alma gücü paritesine göre ise KBMG'deki artışın biraz daha düşük olduğu görülmektedir. SGP'ne göre KBMG 2000 yılında 9.177 dolar seviyesinde 2014 yılında %107'lik artış ile 19.027 dolar seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 2. Kişi Başı Milli Gelir (Dolar)

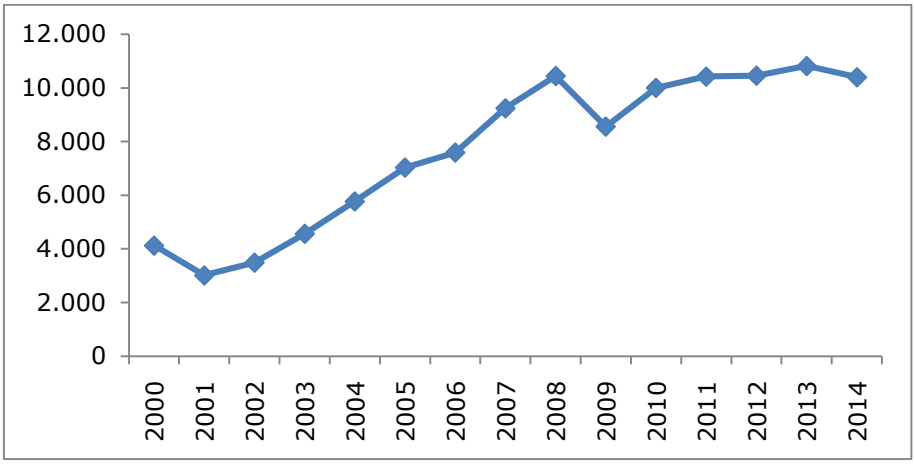

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar'dan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kişi Başı Milli Gelir rakamlarına göre Türkiye, Dünya Bankası (2013) tarafından yapılan tanımlamaya göre, 2001 ve 2002 yıllarında "Düşük Orta Gelir" (1.036 – 4.085 dolar arası KBMG) grubunda yer alırken, 2003 yılından itibaren "Üst Orta Gelir" (4.086 – 12.615 dolar arası KBMG) grubunda yer almaktadır.

İstihdam - İşsizlik

İstihdam alanındaki gelişmeler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Tablonun açıklanmasından önce bu noktada İşgücü Göstergeleri ile ilgili bir değişiklikten bahsedilmesinde yarar bulunmaktadır. 2014 yılı Şubat ayında Avrupa Birliği standartlarına tam uyumun sağlanmasına yönelik yeni düzenlemelere geçilmesiyle birlikte TÜİK tarafından yapılan işsizlik hesaplamaları değişmiştir. Bu da yeni seri ile eski seri arasında farklılıklara yol açmış verilerin karşılaştırılabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle, 2014 yılında yapılan değişiklik sonucunda, 2005 yılında önceki veriler de ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla İşgücü Göstergeleri yeni seri ile yalnızca 2005 yılından itibaren mevcuttur.

2005 yılından itibaren istihdam değişimine bakıldığında; 2005 yılında 19,6 milyon olan toplam istihdamın, 2014 yılında 26 milyona yaklaştığı görülmektedir. Toplam istihdam, 2009 yılında 2008 yılına göre değişmemiş, 2015 yılı Ocak ayında da 2014 yılına göre 480bin kişi azalmıştır. 2014 yılı itibarıyla sektörel olarak, tarım sektöründe 6 milyon, sanayi sektöründe 5,3 milyon, inşaat sektöründe 2 milyon ve hizmetler sektöründe yaklaşık 14 milyon kişi istihdam edilmektedir. Bu bakımdan, toplam istihdamın %22'si tarım, %19,5'i sanayi, %7,4'ü inşaat ve %51,1'i hizmetler sektöründe

istihdam edilmektedir. Tarım ve sanayi sektörlerinde son 10 yıllık dönemde oransal olarak bir azalma görülürken, inşaat ve hizmet sektörlerinin istihdamdaki payının arttığı görülmektedir.

Tablo 3. İstihdamın Sektörel Dağılımı (Bin Kişi)

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam
2005	5.014	4.241	1.097	9.281	19.633
2006	4.653	4.362	1.192	9.726	19.933
2007	4.546	4.403	1.231	10.029	20.209
2008	4.621	4.537	1.238	10.208	20.604
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	20.615
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	21.858
2011	5.412	4.842	1.680	11.332	23.266
2012	5.301	4.903	1.717	12.016	23.937
2013	5.204	5.101	1.768	12.528	24.601
2014	5.470	5.316	1.912	13.235	25.933

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

İstihdamdaki sürekli artışa karşılık, işsizlik de sürekli artmaktadır. 2001 yılında –eski seriye göre- 2 milyon olan işsiz sayısı, 2003-2004 yıllarında artış göstererek 2,5 milyona yaklaşmıştır. 2004 yılında 2,4 milyona, 2005 yılında da 2 milyona gerilemiştir. 2005 yılında 2 milyon olan işsiz sayısı, 2006 yılında 1,9 milyona düşmüş, ancak 2007 yılında tekrar 2 milyona çıkmıştır. 2009 yılında 2,3 milyon olan işsiz sayısı 2009 yılında küresel krizin de etkisiyle çok ciddi bir artışla 3 milyonu aşmış, ardından 2010-2011-2012 yıllarında sürekli düşerek 2,2 milyona kadar gerilemiştir. Ancak 2015 yılı Ocak ayında işsiz sayısı 3,2 milyonu da aşmıştır. Mevsimsel işgücünün de etkisiyle birlikte 2015 Mart-Nisan-Mayıs aylarında işsiz sayısı 2,8 milyona gerilese de, bugün itibariyle yine 3 milyona yaklaşan bir işsiz sayısı görülmektedir.

Tablo 4. İşgücü, İstihdam ve İşsizlik

	15+ Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	49,9	6,5	46,7
2001	47.158	23.491	21.524	1.967	49,8	8,4	45,6
2002	48.041	23.818	21.354	2.464	49,6	10,3	44,4
2003	48.912	23.640	21.147	2.493	48,3	10,5	43,2
2004	47.544	22.016	19.632	2.385	46,3	10,8	41,3
2005	48.356	21.691	19.633	2.058	44,9	9,5	40,6
2006	49.275	21.913	19.933	1.980	44,5	9,0	40,5
2007	50.177	22.253	20.209	2.044	44,3	9,2	40,3
2008	50.982	22.899	20.604	2.295	44,9	10,0	40,4
2009	51.833	23.710	20.615	3.095	45,7	13,1	39,8
2010	52.904	24.594	21.858	2.737	46,5	11,1	41,3
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	47,4	9,1	43,1
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	47,6	8,4	43,6
2013	55.982	27.046	24.601	2.445	48,3	9,0	43,9
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	50,5	9,9	45,5

Not: 2000-2004 yıllarına ait veriler eski seriye aittir.

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Son 10 yıllık döneme bakıldığında; işsizlik oranlarında dikkate değer bir düzelme görülmemektedir. Türkiye'de 2005 yılında %9,5 olan işsizlik oranı, 2015 yılı itibariyle de %9,8 seviyesinde devam etmektedir. 2009 yılında yaşanan krizin etkisiyle %14'lere kadar çıkan işsizlik oranları, izleyen dönemde düşmesine rağmen, son 3 yıldır artış eğilimini de devam ettirmektedir.

Şekil 3. İşsiz Sayısı ve İşsizlik Oranı

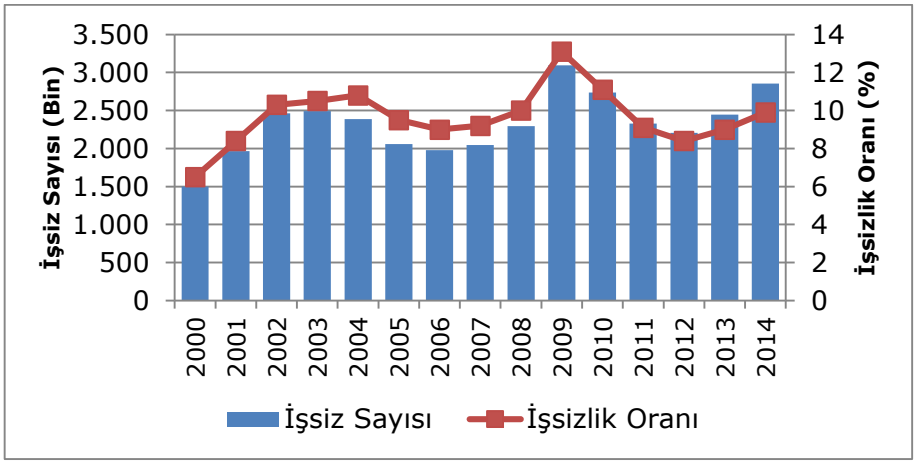

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Enflasyon

Türkiye Ekonomisi uzun yıllar boyunca yüksek enflasyona maruz kalmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde enflasyon oranı üç haneli rakamlara ulaşmış, 80'li, 90'lı ve 2000'li yılların başına kadar da oldukça yüksek seviyede kalmıştır. 2000 yılında %39 seviyesinde olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) artış oranı, 2001 yılında %68,5'e yükselmiş, benzer şekilde 2000 yılında %32,7 olan Üretici Fiyatı Endeksi (ÜFE) (o dönemdeki adıyla Toptan Eşya Fiyat Endeksi – TEFE) artış oranı da 2001 yılında %88,6'ya yükselmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizi takiben uygulamaya koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)'nın bir parçası olarak sıkı para politikası uygulamasına geçilmiş ve enflasyonda hızlı bir düşüş yaşanmıştır.

2002 yılından itibaren enflasyonla mücadelede para politikası aracı olarak "enflasyon hedeflemesi" uygulamasına geçilmiştir. Bu kapsamda, 2002-2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi uygulanmış, 2006 yılından itibaren de açık enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. Enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde belirlenen hedefler ve enflasyon gerçekleşmeleri yıllar itibarıyla aşağıdaki şekilde sunulmaktadır.

Şekil 4. Enflasyon Hedefi ve Gerçekleşmeleri

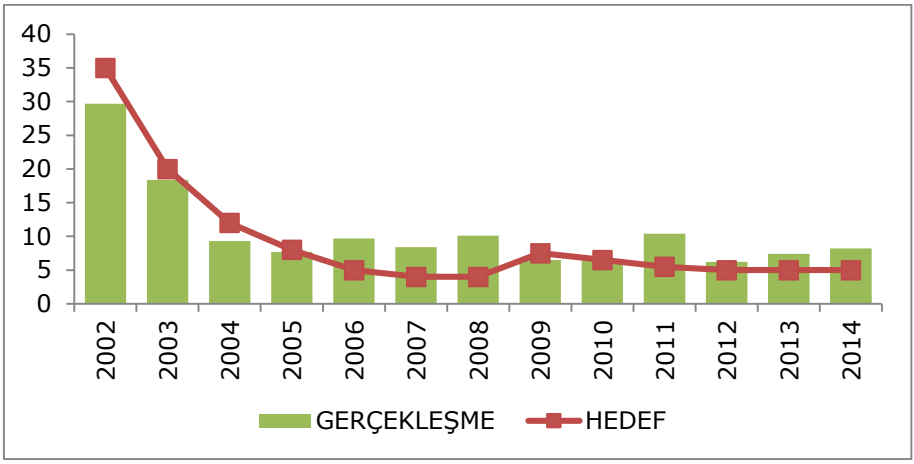

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Enflasyon hedefi ve gerçekleşme arasındaki sapmalar aşağıdaki şekilde sunulmaktadır. Enflasyon hedeflemesi uygulamasının ilk dört yılında (örtük enflasyon hedeflemesi dönemi) enflasyon oranı gerçekleşmeleri belirlenen enflasyon hedefinin altında kalmıştır. Ancak açık enflasyon hedeflemesine geçilmesiyle birlikte, 2006'yı takip eden üç yıl boyunca gerçekleşen enflasyon oranı hedef oranların üzerine çıkmıştır. 2009-2010 yıllarında da hedefin altında seyreden enflasyon oranlarında da, 2011 yılından itibaren hedefi aşan bir enflasyon oranı söz konusudur. Özellikle 2011 yılında enflasyon hedefi %5,5 olarak belirlenmesine rağmen 2011 yılı enflasyonu %10,4 olarak gerçekleşmiş ve üst sınır olarak tabir edilen %7,5 sınırını da fazlasıyla aşmıştır. 2012-2013-2014 yılları için %5 olarak belirlenen enflasyon hedefi, 2012 yılında %6,2, 2013 yılında %7,4 ve 2014 yılında %8,2'lik enflasyon gerçekleşmeleri ile tutturulamamıştır.

Şekil 5. Enflasyon Hedefinden Sapmalar

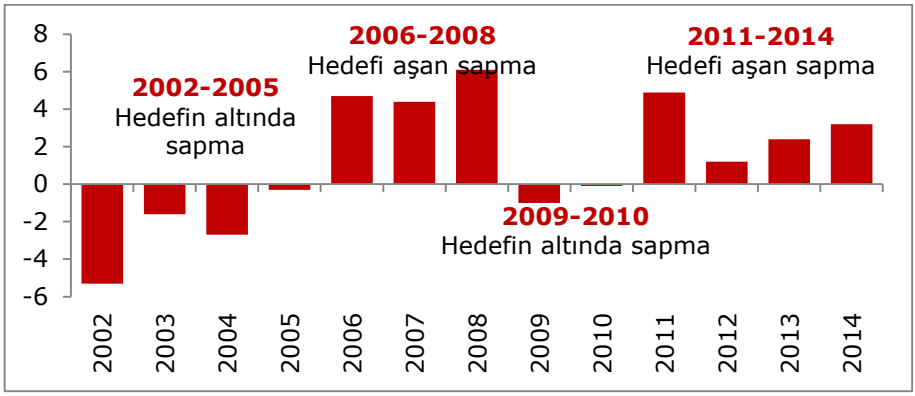

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bununla birlikte, Türkiye'nin enflasyon deneyimi göz önüne alındığında; uygulanan sıkı para politikası ve enflasyon hedeflemesinin bir sonucu olarak; 2000 sonrası dönemde hızlı bir düşüş görülmektedir. 2002 yılında %29,7 olan TÜFE enflasyonu, 2003 yılında %18,4, 2004 yılında da %10'un altına gerileyerek %9,4 olarak gerçekleşmiştir. 2005-2006-2007 yıllarında tek haneli olarak seyreden enflasyon oranı 2008 yılında %10 sınırını az miktarda aşarak %10,1 olarak gerçekleşmiş, ardından 2009 ve 2010 yıllarında düşüş göstererek 2010 yılında %6,4'e kadar gerilemiştir. Enflasyon oranı son 4 yıla bakıldığında da; 2011 yılında %10,5, 2012 yılında %6,2, 2013 yılında %7,4 ve 2014 yılında da %8,2 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 6. Enflasyon Oranı

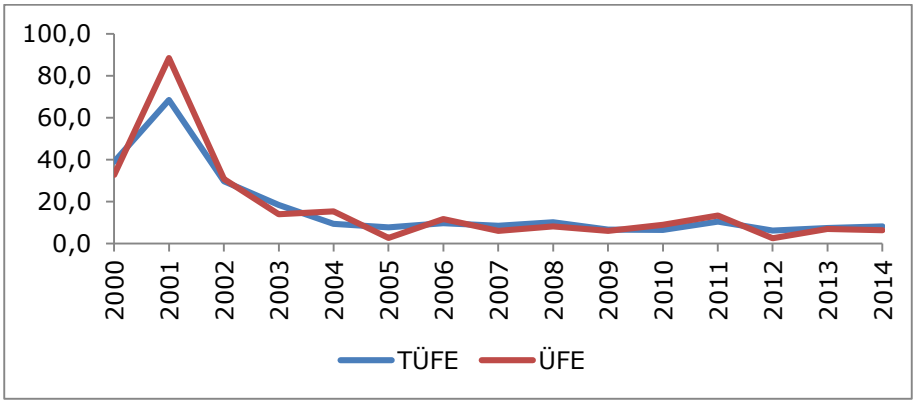

Kaynak: TÜİK, Enflasyon Göstergeleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu noktada, enflasyondaki son zamanlardaki düşüşte, küresel düzeyde petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün de bir miktar etkisinin olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. 2014 yılı içerisinde döviz kurunda yaşanan artışın enflasyonu olumsuz etkilediği, buna karşın petrol fiyatlarında %50'ye yakın düşüşün enflasyonun iki haneli rakamlara çıkmasını engellemiştir.

Dış Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler

2000-2014 yılları arasında Türkiye'nin ihracatı yaklaşık olarak 6 kat artmıştır. 2000 yılında 27,7 milyar dolar olan ihracat hacmi, ilk kez 2007 yılında 100 milyar dolar seviyesini aşmış ve 107,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılında 132 milyar doları aşan ihracat, 2009 yılında kriz döneminde 102 milyar dolara gerilemiştir. 2010-2014 yılları arasında da ihracat artışı devam ederek 2014 yılı itibarıyla 157,6 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 5. Dış Ticaret Göstergeleri

	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	Karşılama Oranı
2000	27,774	4,5	54,502	34,0	-26,727	82,277	51,0
2001	31,334	12,8	41,399	-24,0	-10,064	72,733	75,7
2002	36,059	15,1	51,553	24,5	-15,494	87,612	69,9
2003	47,252	31,0	69,339	34,5	-22,086	116,592	68,1
2004	63,167	33,7	97,539	40,7	-34,372	160,706	64,8
2005	73,476	16,3	116,774	19,7	-43,297	190,250	62,9
2006	85,534	16,4	139,576	19,5	-54,041	225,110	61,3
2007	107,271	25,4	170,062	21,8	-62,790	277,334	63,1
2008	132,027	23,1	201,963	18,8	-69,936	333,990	65,4
2009	102,142	-22,6	140,928	-30,2	-38,785	243,071	72,5
2010	113,883	11,5	185,544	31,7	-71,661	299,427	61,4
2011	134,906	18,5	240,841	29,8	-105,934	375,748	56,0
2012	152,461	13,0	236,545	-1,8	-84,083	389,006	64,5
2013	151,802	-0,4	251,661	6,4	-99,858	403,463	60,3
2014	157,610	3,8	242,177	-3,8	-84,566	399,787	65,1

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri

İhracat yapısında yaşanan gelişmeler, seçilmiş bazı sektörler itibarıyla aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere, ihracatın yapısında son 15 yılda önemli değişimler yaşanmıştır. Örneğin; tarım ürünlerinin ihracat içerisindeki payı 2000 yılında %6 düzeyinde iken, 2014 yılında %3,8'e gerilemiştir. Benzer şekilde, tekstil ve giyim ürünleri ihracatında ciddi bir düşüş görülmektedir. Tekstil ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı 2000 yılında %16,6'dan 2014 yılında %9,8'e, giyim ürünlerinin ihracat içerisindeki payı da %19,5'ten %8,7'ye gerilemiştir. Bununla birlikte; petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar sektörü, ana metal sanayi, motorlu kara taşıtları, makine ve teçhizat sektörlerinin toplam ihracat içerisindeki payının arttığı görülmektedir.

Tablo 6. Sektörlere Göre İhracatın Toplam İhracat İçerisindeki Payları

SEKTÖR	2000	2003	2007	2011	2014
Tarım ve Ormancılık	5,97	4,49	3,47	3,83	3,83
Madencilik ve Taşocakçılığı	1,44	0,99	1,55	2,08	2,16
İmalat	91,87	93,92	94,23	93,37	93,31
Gıda ürünleri ve içecek	6,61	5,61	4,81	6,58	7,08
Tütün ürünleri	0,44	0,19	0,18	0,22	0,35
Tekstil ürünleri	16,61	14,48	10,07	9,58	9,78
Giyim eşyası	19,50	17,26	11,00	8,62	8,74
Petrol ürünleri, nükleer yakıt	1,08	2,02	4,59	4,54	3,63
Kimyasal madde ve ürünler	5,03	4,08	3,78	5,00	5,05
Plastik ve kauçuk ürünleri	2,81	3,10	3,66	4,63	4,78
Diğer mineral ürünler	4,04	3,81	3,17	3,00	2,75
Ana metal sanayi	8,09	8,22	11,51	12,65	10,56
Metal eşya sanayi	2,38	3,18	3,96	4,62	4,71
Makine ve teçhizat	4,95	6,60	7,49	8,25	8,62
Tıbbi aletler; optik alet, ve saat	0,27	0,27	0,31	0,37	0,53
Motorlu kara taşıtı ve römork	6,28	11,51	15,86	12,63	12,19
Diğer ulaşım araçları	3,18	2,20	2,56	1,48	1,52

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri

İhracattaki artış Türkiye Ekonomisi açısından olumlu bir gelişme iken, aynı dönemde ithalatta da ciddi bir artış görülmektedir. 2000 yılında 54,5

milyar dolar olan ithalat hacmi, 2005 yılında 100 milyar doları, 2008 yılında da 200 milyar doları aşmıştır. 2013 yılında 252 milyar dolarlık ithalat ile rekor kırılmış, 2014 yılında da ithalat hacmi 242,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kronik hale gelmiş olan dış ticaret açığı sorunu 2000 yılından beri de devam etmekte ve giderek artmaktadır. Nitekim 2009 yılı haricinde 2001-2011 yılları arasında dış ticaret açığı sürekli artmış ve 2011 yılında 105 milyar dolar dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır.

Şekil 7. İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi

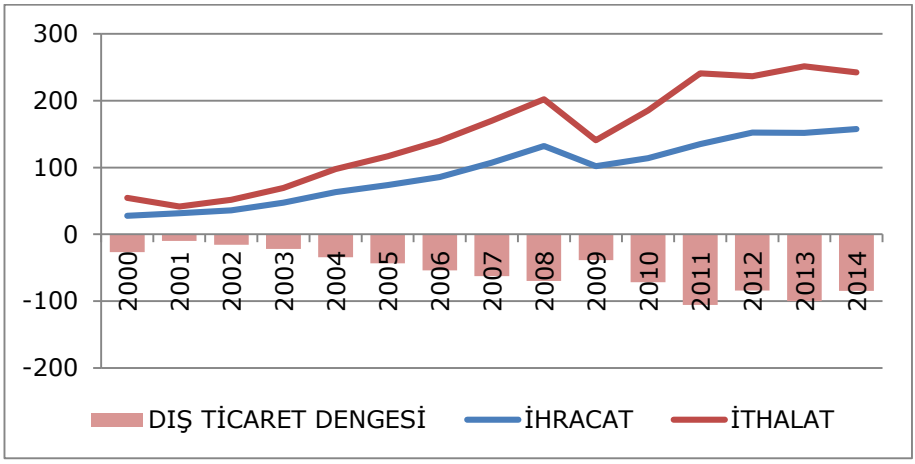

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İhracattaki artışa rağmen ithalatın da devamlı olarak artıyor olması, ihracatın ithalatı karşılama oranını da bozmaktadır. 2001 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) %75,7 iken, 2002-2006 yılları arasında bu oran sürekli olarak gerilemiş ve 2006 yılında İİKO %61,3'e düşmüştür. 2009 yılında %72,5 olan İİKO, 2010-2011 yıllarında da düşüş göstermiş ve %56'ya kadar gerilemiştir. Son 3 yıllık döneme bakıldığında; ihracatın arttığı ancak ithalatın gerilediği görülmektedir. 2012 yılında ihracat hacmi, bir önceki yıla göre artarken ithalat ise %1,8 oranında gerilemiştir. Benzer şekilde 2014 yılında da ihracatta %3,8 artış yaşanmasına rağmen ithalatta da %3,8 gerileme yaşanmıştır. Bunun bir sonucu olarak; ihracattaki artışla birlikte ithalattaki gerileme sayesinde İİKO %65'e kadar yükselmiştir.

Şekil 8. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

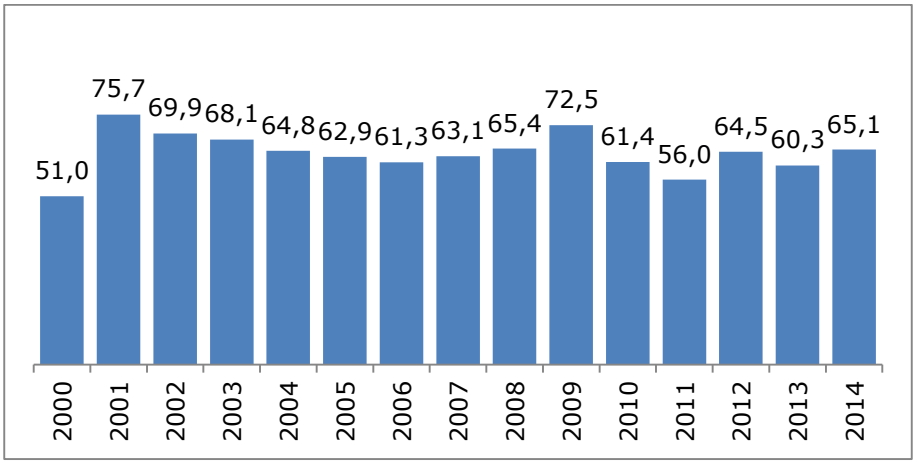

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000 yılından sonra turizm gelirleri, net doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımında da çok önemli artışlar yaşanmıştır. Türkiye'nin son 15 yıllık dönemde turizm gelirleri 320 milyar doları aşmıştır. 2000 yılında yalnızca 1 milyar dolar net doğrudan yabancı yatırım olmasına rağmen, özellikle 2005 yılı sonrasında doğrudan yatırımda çok ciddi bir artış yaşanmıştır. Doğrudan yabancı yatırım hacmi 2005 yılında 10 milyar doları, 2006 yılında da 20 milyar doları aşmıştır. 1950-2002 yılları arasındaki dönemde Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yabancı yatırım miktarının 20 milyar doların altında olduğu (Karagöl, 2013: 16) düşünüldüğünde, yabancı yatırımdaki bu artışın önemi daha da iyi anlaşılmaktadır. 2002-2014 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım miktarı 154 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Portföy yatırımlarında ise 2001 ve 2008 yıllarına negatif yatırım (sermaye çıkışı) görülürken, 2010 yılından sonra portföy yatırımlarında da artış yaşandığı, 2012 yılında portföy yatırımlarının 38 milyar doları aştığı görülmektedir.

Tablo 7. Turizm, Yabancı Yatırım ve Portföy Geliri (Milyar Dolar)

	Turizm Gelirleri	Doğrudan Yabancı Yatırım	Portföy Yatırımı
2000	7,6	0,98	1,6
2001	10,5	3,35	-3,7
2002	12,4	1,08	1,5
2003	13,9	1,70	3,9
2004	17,1	2,79	9,4
2005	20,3	10,03	14,7
2006	18,6	20,19	11,4
2007	20,9	22,05	2,8
2008	25,4	19,85	-3,8
2009	25,1	8,59	2,9
2010	24,9	9,10	19,6
2011	28,1	16,18	19,5
2012	29,0	13,28	38,4
2013	32,3	12,46	21,4
2014	34,3	12,55	20,7

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri;
TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

İç Borç – Dış Borç

Kamu iç borç ve dış borç stokundaki gelişmeler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. 2000 yılı itibarıyla Türkiye'nin kamu brüt iç borç stoku 54,5 milyar TL, kamu brüt dış borç stoku 31,3 milyar TL, kamu brüt toplam borç stoku ise 85,8 milyar TL seviyesindedir. Özellikle 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle birlikte kamu borç stokunda ciddi bir artış görülmektedir. Sadece bir yıl içerisinde kamu brüt iç borcu 2000 yılına göre 2,5 katına, kamu brüt dış borcu 2 katına ve kamu brüt toplam borç stoku ise 2,2 katına çıkmıştır. 2001 sonrası dönemde de kamu iç borcunun artmaya devam ettiği, ancak kamu brüt dış borcunun özellikle 2002-2007 yılları arasında düştüğü görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla kamu iç borç stoku 443,6 milyar TL, kamu brüt dış borç stoku 206,9 milyar TL, kamu brüt toplam borç stoku ise 650,5 milyar TL seviyesine ulaşmış durumdadır.

Tablo 8. Kamu Borç Stoku (Milyar TL)

	Kamu Brüt Borç Stoku			Varlıklar	Kamu Net Toplam Borç Stoku	
	İç	Dış	Toplam		Miktar	GSYİH Oranı
2000	54,5	31,3	85,8	14,1	71,8	43,1
2001	125,6	63,9	189,6	30,2	159,4	66,4
2002	155,2	102,0	257,2	41,7	215,6	61,5
2003	202,1	95,6	297,7	46,7	251,0	55,2
2004	235,1	97,9	333,0	58,4	274,6	49,1
2005	259,8	91,5	351,3	81	270,3	41,7
2006	268,3	97,6	365,9	107,7	258,2	34,0
2007	273,3	82,3	355,5	107,1	248,4	29,5
2008	295,8	112,5	408,3	140,3	268,0	28,2
2009	347,4	118,4	465,7	155,8	309,9	32,5
2010	368,9	128,2	497,1	179,3	317,8	28,9
2011	387,6	159,0	546,5	256,5	290,1	22,4
2012	408,4	154,5	562,9	322,3	240,6	17,0
2013	430,3	193,1	623,4	425,7	197,7	12,6
2014	443,6	206,9	650,5	463,2	187,3	10,7

TCMB Net Varlıkları + Kamu Varlıkları + İşsizlik Sigortası Fonu
Kaynak: Maliye Bakanlığı, Borç Stoku İstatistikleri

Kamu toplam borç stoku 2000 yılında 85,8 milyar TL iken, 2001 yılında 189,6 milyar TL, 2002 yılında 257,2 milyar TL, 2003 yılında 297,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2000-2003 yılları arasında kamu brüt toplam borç stokunda %247 artış yaşanmıştır. 2004 yılından itibaren kamu brüt toplam borç stoku 2006 yılına kadar artmaya devam etmiş, 2007 yılında ise dış borç stokundaki 15 milyar TL'lik düşüşün sonucunda 365,9 milyar TL'den 355,5 milyar TL'ye gerilemiştir. 2004-2007 yılları arasında kamu brüt toplam borç stoku sadece %6,7 artış göstermiştir. Ancak 2008-2009-2010 yıllarında kamu toplam borç stoku hızla artarak 2011 yılında 546 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2008-2011 yılları arasında kamu brüt toplam borç stokunda %53,7 artış yaşanmıştır. Kamu brüt toplam borç stoku 2011 yılında 546,5 milyar TL seviyesinden 2012 yılında 562,9 milyar TL'ye, 2013 yılında 623,4 milyar TL'ye, 2014 yılında da 650,5 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Şekil 9. Kamu Brüt Borç Stoku (Milyar TL)

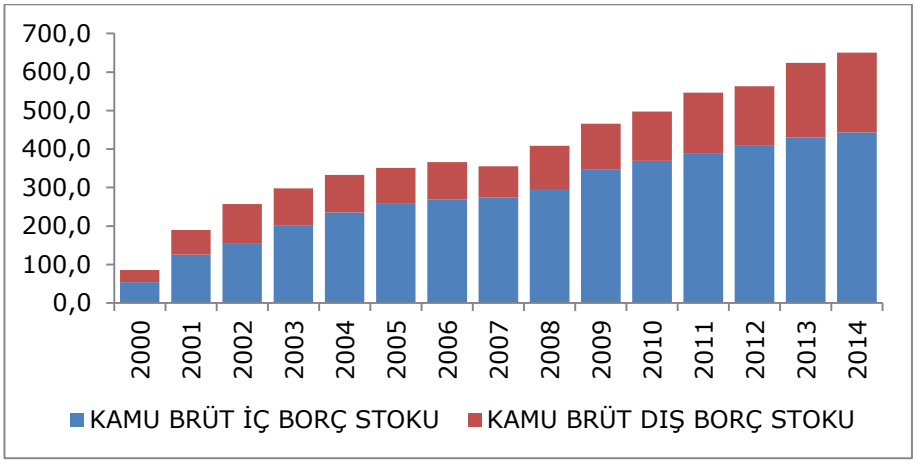

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Borç Stoku İstatistikleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kamu brüt borç stokundaki artışla birlikte, kamu varlıklarında da önemli artışlar yaşanmıştır. Örneğin; 2000 yılında TCMB net varlıkları sadece 11 milyar TL seviyesinde iken, 2003 yılında 25 milyar TL'ye ulaşmış, 2005 yılında 30 milyar TL'yi, 2008 yılında 60 milyar TL'yi aşmıştır. TCMB net varlıklarında en önemli artış ise 2011 yılı sonrasında yaşanmış ve 2011 yılında TCMB varlıkları 143,2 milyar TL, 1012 yılında 189,5 milyar TL, 2013 yılında 271,1 milyar TL ve 2014 yılında da 304,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak; 2000-2010 yılları arasındaki dönemde kamu net toplam borç stoku artmasına rağmen, özellikle 2010 yılından itibaren kamu net toplam borç stokunun düştüğü görülmektedir.

Şekil 10. Kamu Brüt ve Net Borç Stoku (Milyar TL)

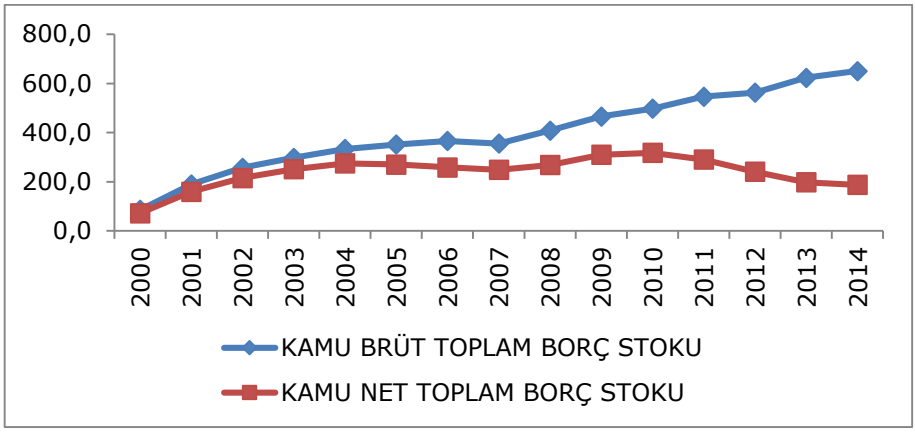

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Borç Stoku İstatistikleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranına ilişkin gelişmeler de aşağıdaki şekilde sunulmaktadır. Şekilden de görülebileceği üzere, kamu net borç stokunun GSYİH'daki payı 2001 sonrası dönemden beri -sadece 2009 yılı hariç- sürekli düşmektedir. 2000 yılında kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı %43,1 seviyesinde iken, 2001 yılında bu oranı hızlı bir şekilde yükselerek %66,4'e çıkmıştır. Ancak 2001 sonrasında kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı istikrarlı bir şekilde düşüş göstermiş ve 2014 yılı itibarıyla %10,7'ye kadar gerilemiştir.

Şekil 11. Kamu Net Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı (%)

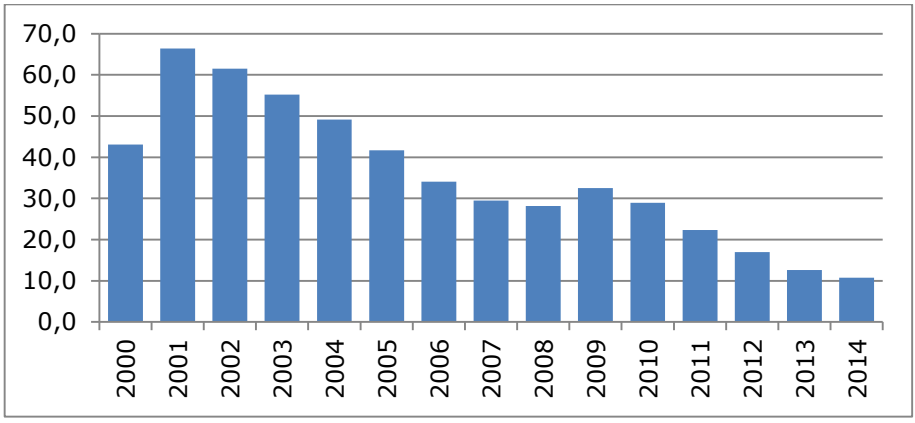

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Borç Stoku İstatistikleri'nden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye Ekonomisi, son 15 yıl içerisinde temel makroekonomik göstergeler ve temel ekonomik sorunlar konusunda önemli gelişmeler yaşamıştır. Belli alanlardaki kayda değer önemli ve olumlu gelişmelere ilaveten, belli konularda birtakım sorunlar halen devam etmektedir. Özet olarak belirtmek gerekirse;

- Büyüme performansı, dalgalı bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte, konjonktürel dalgalanmaların süresinin kısaldığı (sıklaştığı) ve dalgalanma aralığının arttığı (% -5,7 ile %9,4 arasında bir dalgalanma) görülmektedir.
- Son 3 yıla ilişkin ekonomik büyüme performansı, 2009 küresel krizi öncesindeki değerleri yakalayamamaktadır.
- Türkiye'nin 90 yıllık uzun dönem trend büyümesi yıllık ortalama %4,6 seviyesindedir. Son üç yıllık büyüme oranları, potansiyel büyümenin altında seyretmektedir. Bununla birlikte, 2003-2014 yılları arasındaki ortalama büyüme hızı %4,7 ile trend değerini yakalamaktadır.
- Büyümenin dış talebe bağlı olması nedeniyle, dış talepteki bir daralma ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
- Büyümenin kaynağı olan yurtiçi tasarruflar oldukça düşük seviyededir ve giderek gerilemektedir. 2001 yılında özel tasarrufların cari fiyatlarla GSYİH'ya oranı %25,5 seviyesinde iken bu oran 2003 yılında %19,6'ya, 2008 yılında %15,07'ye, 2012 yılında da %13,06'ya kadar gerilemiştir (Özlale & Karakurt, 2012: 3). Dünya Bankası verilerine göre; Türkiye'de 2013 yılında tasarrufların GSYİH'ya oranı %13 seviyesinde iken, Çin'de %50, Singapur'da %47, Norveç'te %39, İsviçre'de %38, Güney Kore'de %34, Hindistan'da %32, Almanya'da %26, Japonya'da %22 ve Kanada'da %21 düzeyindedir (Worldbank, 2015). Yurtiçi tasarrufların düşük seviyede olması da, yatırımların dış kaynak ile finanse edilmesini gerekli kılmakta ve bu da cari açığa yol açmaktadır. Türkiye'nin "Orta Gelir Tuzağı" (Karahan, 2012; Koçak & Bulut, 2014; Ener & Karanfil, 2015) olarak adlandırılan duruma düşmemesi için yurtiçi tasarruflarını arttırması, üretimde katma değeri ve rekabet gücü yüksek olan sektörlere yönelmesi, imalat sanayinde çeşitleme ve yüksek teknolojili ürünlerin üretimini arttırması gerekmektedir.
- Ekonomik büyüme sağlanmasına ve son 15 yıllık dönemde yıllık ortalama %4,3 büyüme kaydedilmesine rağmen, işsizlik oranlarındaki artış devam etmektedir. Bu açıdan, Türkiye ekonomisinin, istihdam yaratamayan bir büyüme sergilediği görülmektedir (Bakınız: Taban, 2011; TÜSİAD, 2012). İstihdam oranı artmasına rağmen, işsiz sayısı ve işsizlik oranı da artmaya devam etmektedir.

- İhracat ile ithalat arasında açık her geçen gün daha da artmaktadır. Dış ticaret açığı 100 milyar doları (2011 yılında) aşmıştır. Bununla birlikte; Türkiye Ekonomisi 1947 yılından beri sürekli olarak dış ticaret açığı vermektedir. Dış ticaret açığı artık kronik bir hal almış ve giderilemez duruma gelmiştir. Dış ticaret açığının önlenememesinde, ihracatın ithal girdiye dayalı olarak yapılması şeklinde temel bir yapısal sorun bulunmaktadır. Türkiye'nin 2013 yılı ihracatının yaklaşık %60'ının ithal girdiye dayalı olarak yapılması(Uras, 2013) bu sorunu gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan, Türkiye'nin daha çok ihracat yapabilmesi, ancak daha çok ithalat yapabilmesi ile mümkün olmaktadır ve bu da dış ticaret açığını arttırmaktadır.

Son 15 yıllık dönemde yaşanan olumlu gelişmeler olarak;

2000'li yılların en önemli özelliklerinden birisi, 1990'lı yıllar ile karşılaştırıldığında makroekonomik performansın büyük ölçüde sağlanmış olmasıdır (TÜSİAD, 2011: 24). Pek çok makroekonomik gösterge, 1990'lı yıllara göre oldukça önemli ve olumlu gelişme göstermiştir. Enflasyon oranı, bütçe açığı/GSYİH oranı, kamu kesimi borçlanma gereği, kamu borcu/GSYİH oranı gibi temel göstergelerde iyileşme sağlanmıştır.

Enflasyon oranları ciddi biçimde düşmüştür. Uzun yıllar boyunca iki ve hatta üç haneli enflasyon rakamlarının yaşandığı Türkiye'de, enflasyonun tek haneli rakamlara düştüğü görülmüştür. Öyle ki, 2012 yılında gerçekleşen %6,2'lik enflasyon oranı 1968 yılından bu yana en düşük enflasyon oranı olmuştur (Karagöl, 2013: 14).

Kamu açığının ve kamu borcunun milli gelire oranı ciddi bir şekilde düşmüştür. Bu kapsamda, kamu açığının GSYİH'ya oranının %3'ü geçmemesi yönündeki Maastricht Kriterleri yakalanmış durumdadır. 2014 yılında kamu açığının GSYİH'ya oranı, AB üyesi 29 ülke için ortalama %3,0, EURO kullanan 19 ülke için ise ortalama %2,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2009-2013 yılları arasında AB ülkelerinin %3'lük sınırı oldukça aşmış, kamu açığı/GSYİH oranı 2009 yılında %-6,7, 2010 yılında %-6,4, 2011 yılında %-4,5, 2012 yılında %-4,3 ve 2013 yılında da %-3,3 olarak gerçekleşmiştir (EUROSTAT, 2015a). Türkiye'de merkezi yönetim bütçe açığı/GSYİH oranı ise 2000 yılında %-7,9 iken, 2002 yılında %-11,5'e kadar yükselmiş, 2007 yılında %-1,6, 2011 yılında %-1,4 ve 2014 yılında %-1,3olmuştur (Maliye Bakanlığı, 2015).

Benzer şekilde, AB tanımlı borç stoku göstergeleri açısından Maastricht Kriterleri çerçevesinde öngörülen kamu borcunun GSYİH'ya oranının %60'ı geçmemesi yönündeki Yakınlaşma Kriteri de gerçekleştirilmiş durumdadır. 2014 yılı itibariyle kamu borcu/GSYİH oranının AB üyesi 28 ülke için %86,8, EURO kullanan 19 ülke için %92,1 (EUROSTAT, 2014) düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, Türkiye Ekonomisinin brüt kamu borç stoku açısından pek çok ülkeye kıyasla oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kamu borcu/GSYİH oranın 2002 yılında %74 iken, 2007 yılında %39,9, 2011 yılında %39,1 ve 2014 yılında %37,2'ye kadar gerilemiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2015b).

Daha önceki kısımlarda da belirtildiği üzere, Türkiye'nin brüt kamu borcu artmaktadır. Bununla birlikte, başta TCMB rezervleri olmakla birlikte kamusal varlıkların artmasıyla birlikte, Türkiye'nin kamu net borç stoku azalmaktadır. Bir diğer olumlu gelişme olarak, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) de giderek düşmektedir. 2000'li yılların başında KKBG'ninGSYİH'ya oranı %8,88 - %12,06 aralığında iken, bu oran 2003 yılında %7,32'ye, 2007 yılında %0,08'e kadar gerilemiş, 2011 yılında da %0,14 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında KKBG oranı %0,98, 2013 yılında ise %0,46, 2014 yılında ise %0,98 olarak gerçekleşmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Bu açıdan bakıldığında, kamu kesiminin borçlanma gereğinin önceki yıllara göre ciddi bir şekilde düştüğü görülmektedir.

Uzun yıllar boyunca bütçe giderleri içerisinde önemli bir yük oluşturan faiz giderlerinde de olumlu gelişmeler gözlenmektedir. 2000 yılı bütçesinde faiz giderlerinin toplam bütçe giderleri içerisindeki payı %39,8 iken, bu oran 2001 yılında %47,2'ye kadar yükselmiştir. Bir diğer ifadeyle, 2001 yılında, merkezi yönetim bütçe giderlerinin yarıya yakını faiz giderlerinden oluşmakta iken, 2003 yılında faiz giderlerinin bütçe içindeki payı %41,4'e, 2007 yılında %23,9'a, 2011 yılında %13,4'e, 2014 yılı itibarıyla da %11,1'e kadar düşmüştür. Faiz giderlerinin GSYİH içerisindeki payı da yıllar içerisinde kademeli bir şekilde düşüş göstererek, 2000 yılında %12,3 seviyesinden, 2014 yılında %2,8'e düşmüştür (Maliye Bakanlığı, 2015).

Tablo 9. Türkiye'nin Kredi Notları

KURULUŞ	NOT	GÖRÜNÜM	AÇIKLAMA	SON GÜNCELLEME
MOODY'S	BAA3	NEGATİF	YATIRIM YAPILABİLİR	11 NİSAN 2015
FITCH	BBB-	DURAĞAN	YATIRIM YAPILABİLİR	20 MART 2015
S&P	BB+	NEGATİF	YATIRIM YAPILABİLİR	7 ŞUBAT 2014
JCR	BB-	DURAĞAN	YATIRIM YAPILABİLİR	2 KASIM 2015

Kaynak: Fitch, Moody's, StandardandPoor's, JCR.

Son olarak; bahsedilen bu olumlu gelişmelerin bir neticesi olarak, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından uzun yıllar boyunca "yatırım yapılabilir seviyesinin altında" olarak belirlenen Türkiye'nin kredi notu tarihinde ilk defa pek çok kredi derecelendirme kuruluşu tarafından "yatırım yapılabilir seviye" olarak yükseltilmiştir.

Kaynaklar

Alkınoğlu, L. (1999), "Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15, 307-319.

Apaydın, F. & Açıkalın, S. (2015), "Türkiye'de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politiği", *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, 43, 200-210.

Dünya Bankası 2013, "New Country Classifications", URL: http://data.worldbank.org/news/new-country-classifications, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

Eğilmez. M. & Kumcu, E. (2001), *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ener, M. & Karanfil, M. (2015), "Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağına Etkisi," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 31-46.

EUROSTAT (2015a), *General Government Deficit and Surplus Statistics*, Annual Data.

EUROSTAT (2015b), *General Gross Debt Statistics*, Annual Data.

Hazine Müsteşarlığı (2015), *Dış Borç İstatistikleri*, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü

Kahraman Akdoğu, S. (2012), "Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 189-208.

Kalkınma Bakanlığı (2015), *Kamu Kesimi Borçlanma Gereği Özet Göstergeleri, 1990-2014.*

Kanca, O.C. (2012), "1950-60 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", *Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(19), 47-63.

Karabıyık, İ. & Uçar, M. (2010), "Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 37-58.

Karabulut, G. & Danışoğlu, G. (2006), "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1), 47-63.

Karacan, R. (2014), "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Ekonomik Krizler, Sermaye Hareketleri ve ABD Doları Arasındaki İlişki", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 763-773.

Karaçor, Z. (2007), "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 379-391.

Karagöl, E.T. & Bingöl, A.S. (2013), *Türkiye-IMF İlişkilerinde Yeni Dönem*, SETA Analiz, 67, 1-34.

Karagöl, E.T. (2013), *AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi*, SETA Rapor, SETA Yayınları 23, Ankara.

Karahan, H. (2012), *Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı*, MÜSİAD Araştırma Raporları: 79, İstanbul.

Kaya, A. (2013), Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 292, İstanbul.

Koçak, E. & Bulut, Ü. (2014), "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", *Maliye Dergisi*, 167, 1-21.

Kol, E.N. & Karaçor, Z. (2012), "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri", *Maliye Dergisi*, 162, 379-395.

Köse, S. (2002), "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", *Planlama Dergisi*, DPT'nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı, 119-128.

Kuşat, N. (2015), "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Cari Açıklar ve Hizmet Sektörünün Kullanılabilirliği", *Akademik Bakış Dergisi*, 51, 32-48.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2015), *Turizm İstatistikleri*

Maliye Bakanlığı (2013), *Orta Vadeli Program (2014-2016)*

Maliye Bakanlığı (2014), *Orta Vadeli Program (2015-2017)*

Maliye Bakanlığı (2015), Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Borç İstatistikleri*

Maliye Bakanlığı (2015), Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri*

Oktay, E. (1994), "5 Nisan Kararlarının Değerlendirilmesi: Merkez Bankası, Para-Banka ve Döviz Sorunu", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 4(12), 35-40.

Özlale, Ü. & Karakurt, A. (2012), "Türkiye'de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri", *Bankacılar Dergisi*, 83, 1-33.

Öztürk, Ş., Nas, F. & İçöz, E. (2008), "24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı", *Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi*, 2008(1/2), 15-32.

Siverekli Demircan, E. & Ener, M. (2004), "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1-2), 83-102.

Şimşek, H.A. (2007), "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44(512), 52-68.

Taban, S. (2011), *Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri*, SETA Analiz, 37, 1-33.

Taşar, M.O. (2010), "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 76-97.

TCMB (2015), *Ödemeler Dengesi İstatistikleri*

Turan, Z. (2005), "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri", *TÜHİS Dergisi*, 19(5), 1-18

Turan, Z. (2011), "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 56-80.

TÜİK (2015), *Dış Ticaret Göstergeleri*

TÜİK (2015), *Enflasyon Göstergeleri*

TÜİK (2015), *İşgücü İstatistikleri*

TÜİK (2015), *Ulusal Hesaplar*

TÜSİAD (2011), *Türkiye'de Büyümenin Kısıtları: Bir Önceliklendirme Çalışması*, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2011/11/519, İstanbul.

Uras, G. (2013), "100 Dolarlık İhracatta 58,5 Dolar İthal Girdi Var", *Milliyet*, 18 Şubat.

Uygur, E. (2001), *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni No: 2001/1, Ankara.

World Bank (2015), *Gross savings (% of GDP) Statistics*

Züngün, D. (2008), "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye-IMF İlişkilerinin Geleceği", *Öneri Dergisi*, 8(30), 229-242.